

Proloog

Herfstaroma

Wat een heerlijke
 herfstgeur
 nu een hele bergwand
 hier in Takamatsu
 wemelt van hun hoedjes.
 — Uit de bloemlezing *Manyōshū*

Wat doet u als uw wereld uit elkaar dreigt te vallen? Ik ga wandelen, en als ik geluk heb vind ik paddenstoelen. Paddenstoelen brengen me weer bij zinnen, niet alleen door hun uitbundige kleuren en geuren – zoals bij bloemen –, maar ook omdat ze zo onverwacht opduiken en me herinneren aan het gelukkige toeval juist nu precies op die plek te zijn. Dan realiseer ik me dat er te midden van de angst voor het onbepaalde nog steeds vreugde bestaat.

Er is wel degelijk aanleiding om bang te zijn, en dat geldt niet alleen voor mij. Het klimaat is van slag en industriële vooruitgang is dodelijker gebleken voor het leven op aarde dan we ons een eeuw geleden hadden kunnen voorstellen. De economie is niet langer een bron van groei of optimisme; onze banen kunnen verdwijnen in een volgende economische crisis. Dat ik vrees voor een nieuwe reeks rampen is één ding, maar het ontbreekt me bovendien aan houvast in de vorm van verhalen die vertellen waar we met zijn allen heen gaan, en waarom. Precariteit leek ooit het lot van de minderbedeelden. Nu ziet het ernaar uit dat ieders leven precair is, ook al zitten we er momenteel nog warmpjes bij. Anders dan in het midden van de twintigste eeuw, toen ‘westerse’ dichters en filosofen zich nog gevangen voelden in een overmaat aan zekerheden, moeten velen nu het hoofd zien te bieden aan een uitzichtloze situatie – en dat geldt evengoed voor het Noorden als voor het Zuiden.

Dit boek is een verslag van mijn zoektocht naar paddenstoelen en wat ze ons vertellen over onbepaaldheid en het precaire bestaan, oftewel over leven zonder hoop op stabiliteit. Ik las dat na het uiteenvallen van de Sovjet-Unie in 1991 duizenden Siberiërs die plotseling niet meer op overheidssteun konden rekenen, de bossen in trokken om paddenstoelen te verzamelen.¹ Dat waren niet de paddenstoelen waarvan ik het spoor volg, maar ze maken mijn punt wel duidelijk: het ongecontroleerde leven van paddenstoelen is een geschenk – en een leidraad – wanneer de gecontroleerde wereld die wij als vanzelfsprekend beschouwden uit elkaar valt.

Hoewel ik u geen echte paddenstoelen kan aanbieden, hoop ik dat u mij volgt om samen te genieten van het herfstaroma dat geprezen wordt in het openingsgedicht van deze proloog. Het gaat om de geur van matsutakes, een groep aromatische wilde paddenstoelen die zeer kostbaar zijn in Japan. De matsutake is een geliefd symbool voor het herfstseizoen. De geur is verbonden met de somberte die voortkomt uit het verlies van de behaaglijke zomerweelde, en roept tegelijkertijd de intensiteit en verhoogde gevoeligheden van de herfst op. Zulke gevoeligheden zullen broodnodig zijn wanneer de behaaglijke zomer van de wereldwijde vooruitgang ten einde komt: het herfstaroma leidt me naar het dagelijks leven zonder garanties. Dit boek is geen kritiek op de dromen van modernisering en vooruitgang die in de twintigste eeuw zicht op stabiliteit boden. Genoeg denkers zijn mij voorgedaan in het ontleden van die droombeelden. Ik wil het hebben over de uitdaging te moeten leven zonder het houvast dat ons ooit collectief deed geloven dat we wisten waar we naar op weg waren. Als we ons openstellen voor de bekoringen van de matsutake, zou deze fungus onze nieuwsgierigheid kunnen aanwakkeren, wat naar mijn mening een eerste vereiste is voor gezamenlijk overleven in precaire tijden.

Een radicaal pamflet omschreef deze uitdaging als volgt:

Het spook dat velen niet onder ogen willen zien is een eenvoudig besef – dat de wereld niet ‘gered’ zal worden... Als we niet geloven in een wereldwijde revolutionaire toekomst, moeten we (zoals eigenlijk altijd al moest) in het heden leven.²

Men zegt dat na de verwoesting van Hiroshima in 1945 het eerste teken van leven in het verdoemde landschap een matsutakepaddenstoel was.³

Het atoom bevatten was een absoluut hoogtepunt in het menselijk verlangen om de natuur naar onze hand te zetten. Het was meteen ook het begin van het einde van die droom. De bom op Hiroshima was een kantelpunt. We beseften plotseling dat de mens in staat was de aarde – opzettelijk of niet – onbewoonbaar te maken. Dit besef groeide alleen maar toen we hoorden over vervuiling, massa-extinctie en klimaatverandering. De huidige precariteit bestaat voor de helft uit het lot van de aarde: met welke menselijke

2 verstoringsen kunnen we leven? Er wordt gesproken over duurzaamheid, maar hoe groot is de kans dat we een leefbare omgeving kunnen nalaten aan de volgende generaties van soorten?

De bom op Hiroshima opende tevens de deur naar de andere helft van de huidige precariteit: de verbazingwekkende tegenstrijdigheden van de naoorlogse ontwikkelingen. Na de oorlog zagen de beloften van de modernisering, gedekt door Amerikaanse militaire dreiging, er rooskleurig uit. We zouden er allemaal baat bij hebben. We wisten waar het naartoe ging met de toekomst. Maar is dat nog steeds zo? Enerzijds bleef geen plek ter wereld onaangeroerd door de mondiale politieke economie die gestalte kreeg dankzij voorzieningen in het kader van de naoorlogse

wederopbouw. Anderzijds ziet het ernaar uit dat we, hoewel de belofte van verdere ontwikkeling onverminderd blijft lonken, niet meer over de middelen beschikken. Modernisering zou de hele wereld – zowel de communistische als de kapitalistische – aan banen helpen. Niet zomaar banen, maar ‘vaste banen’, met stabiele lonen en secundaire arbeidsvoorwaarden. Dergelijke banen zijn nu tamelijk zeldzaam geworden; de meeste mensen verdienen hun dagelijks brood met minder regulier werk. De ironie van vandaag is dan ook dat iedereen afhankelijk is van het kapitalisme, maar dat bijna niemand meer heeft wat we ooit een ‘vaste baan’ noemden. Leren leven met precariteit vergt meer dan fulmineren tegen degenen die ervoor verantwoordelijk zijn (hoewel me dat ook nuttig lijkt en ik daar niets op tegen heb). We moeten de vreemde, nieuwe wereld om ons heen proberen op te merken, en onze fantasie gebruiken om haar verschijningsvormen te bevatten. Daarbij kunnen paddenstoelen ons helpen. Geïnspireerd door het gemak waarmee de matsutake in verdoemde landschappen gedijt, kunnen we de ruïne verkennen die nu ons gemeenschappelijke onderkomen is.

Matsutakes zijn wilde paddenstoelen die in door de mens verstoorde bossen voorkomen. Net als ratten, wasberen en kakkerlakken nemen ze de ecologische puinhoop die de mens ervan gemaakt heeft voor lief. Toch zijn ze geen plaag; ze zijn een kostbare lekkernij – tenminste in Japan, waar de prijs voor matsutakes soms zo ver de hoogte in schiet dat het de duurste paddenstoelen ter wereld zijn. Dankzij hun vermogen bomen te voeden, stellen matsutakes bossen in staat om op onherbergzame plekken te groeien. Als we matsutakes volgen, kunnen ze ons de weg wijzen naar mogelijke vormen van co-existentie in een verstoord milieu. Al is dit natuurlijk geen vrijgeleide om nog meer schade te veroorzaken. Matsutakes houden ons een voorbeeld van gezamenlijk overleven voor.

Matsutakes belichten ook de scheuren in de mondiale politieke economie. In de afgelopen dertig jaar werden matsutakes vers uit de bossen van het noordelijk halfrond verscheept naar Japan, en groeide deze paddenstoel uit tot een wereldwijde handelswaar. Matsutakeplukkers zijn vaak ontheemde en rechteloze culturele minderheden. De meeste commerciële matsutakeplukkers in de Pacific Northwest van de Verenigde Staten zijn bijvoorbeeld afkomstig uit Laos of Cambodja. Door de hoge prijzen dragen matsutakes aanzienlijk bij aan het levensonderhoud van plukkers over de hele wereld en bevorderen ze zelfs de heropleving van een cultuur.

De handel in matsutakes heeft echter weinig van doen met twintigste-eeuwse ontwikkelingsdromen. De meeste paddenstoelenplukkers die ik sprak, vertelden hartverscheurende verhalen over ontheemding en verlies. Plukken voor de kost is beter dan niets als je geen andere manier hebt om je brood te verdienen. Maar wat voor economie is dit eigenlijk? Paddenstoelenplukkers zijn hun eigen baas; ze worden niet ingehuurd door bedrijven. Ze krijgen geen loon en er zijn geen secundaire arbeidsvoorwaarden; plukkers verkopen de paddenstoelen die ze vinden, meer niet. Er zijn jaren zonder paddenstoelen en dan blijven plukkers met hun kosten zitten. Wilde paddenstoelen plukken als inkomstenbron is bij uitstek een voorbeeld van een preciaire levenswijze zonder zekerheid.

Dit boek vertelt over preciaire levensomstandigheden en preciaire leefwerelden door het spoor van de handel en ecologie van de matsutake te volgen. Telkens weer word ik
 3 daarbij geconfronteerd met patchiness, met dat mozaïek van open assemblages van verstrengelde levensvormen die elk op hun beurt weer leiden naar een mozaïek van ritmes in de tijd en krommingen in de ruimte. Mijn stelling is dat we pas zullen opmerken in wat voor toestand onze wereld verkeert, als we erkennen dat de *gehele* aardbol zich in een staat van precariteit bevindt. Zolang gezaghebbende

analyse niet mogelijk is zonder uit te gaan van groei, blijven experts blind voor de heterogeniteit van tijd en ruimte, zelfs als die voor gewone deelnemers en toeschouwers overduidelijk is. Theorieën over heterogeniteit staan echter nog steeds in de kinderschoenen. Om de onvoorspelbaarheid die verbonden is met onze huidige toestand echt te kunnen begrijpen, haar patchiness, moeten we onze verbeelding de vrije loop laten. Dit boek wil dat proces een duwtje in de rug geven – met paddenstoelen.

Over handel: hedendaagse handel opereert binnen de beperkingen en mogelijkheden van het kapitalisme. In de voetsporen van Marx hebben twintigste-eeuwse onderzoekers van het kapitalisme vooruitgang echter geïnternaliseerd, en daarom slechts oog voor één invloedrijke ontwikkeling. De rest negeren ze. Dit boek toont hoe je ook zonder deze verlamdende aanname het kapitalisme kunt bestuderen – door aandachtig naar de precare wereld om je heen te kijken en je tegelijkertijd af te vragen hoe rijkdom wordt vergaard. Hoe zou kapitalisme eruitzien zonder uit te gaan van groei? Misschien wel ‘patchy’: *rijkdom ontstaat daar waar men zich waarde die op onvoorziene plaatsen geproduceerd werd, toe-eigent als kapitaal.*

Over ecologie: de veronderstelling dat de menselijke heerschappij gestaag toeneemt, inspireerde humanisten om de natuur te beschouwen als een soort romantische, antimoderne ruimte.⁴ Voor twintigste-eeuwse wetenschappers vormde het vooruitgangdenken echter onbewust ook het kader voor de studie van landschappen. Aannames over expansie drongen door in formuleringen van de populatiebiologie. Nieuwe ontwikkelingen binnen de ecologie stellen ons in staat op een heel andere manier te denken, namelijk door interacties tussen de soorten, en verhalen over verstoring te introduceren. In deze tijd van verminderde hoop ga ik op zoek naar *ecologieën die het gevolg zijn van verstoringen, en waarin soms allerlei soorten samenleven zonder harmonie of onderwerping.*

Ik weiger om economie en ecologie onder dezelfde noemer te scharen, maar één verband tussen economie en het milieu wil ik wel op voorhand aanstippen: de wijze waarop mensen door de tijd heen rijkdom concentreerden, namelijk door zowel mensen als niet-menselijke soorten te reduceren tot investeringsmiddelen. Deze geschiedenis heeft investeerders ertoe aangezet zowel mensen als dingen te doordringen met vervreemding, oftewel met een vermogen om op zichzelf te staan, alsof de verstrengelingen van het leven er niet toe doen.⁵ Vervreemding maakt dat mensen en dingen mobiele goederen worden; door grensoverschrijdend transport is het mogelijk ze uit hun leefwereld te halen en te ruilen voor goederen uit andere, elders gelegen leefwerelden.⁶ Dat is wezenlijk anders dan iets simpelweg gebruiken als deel van een leefwereld – bijvoorbeeld eten of gegeten worden. In dat geval worden levensruimtes met meerdere soorten in stand gehouden. Vervreemding maakt verstrengelingen in levensruimtes overbodig. Dromen over vervreemding zet aan tot de modificatie van landschappen in functie van één opzichzelfstaand goed; de rest wordt onkruid of afval. Het lijkt dan inefficiënt en misschien zelfs archaisch om aandacht te besteden aan verstrengelingen in levensruimtes. Zodra dat ene goed niet langer geproduceerd kan worden, wordt de plek verlaten. Het hout is gehakt; de olie is gewonnen; de grond is niet meer vruchtbaar. De zoektocht naar goederen zet zich elders voort. Simplificatie met vervreemding als doel creëert dus ruïnes, verlaten ruimtes waar ooit goederen geproduceerd werden.

Deze ruïnes domineren tegenwoordig alom het landschap. Maar al zijn ze ten dode opgeschreven, ze vertonen nog steeds tekenen van leven; op verlaten productieterrainen herleeft soms een veelvoud aan nieuwe soorten en culturen. We bevinden ons wereldwijd in een preciaire situatie en hebben geen andere keus dan op deze ruïnes naar leven te zoeken.